

Fördelning av en kostnad utifrån olika rättviseteorier

Författare
Petter Lundin

SLU, Department of Economics
Degree Thesis in Economics
D-level, 30 ECTS credits

Thesis No 476
Uppsala, year 2007

ISSN 1401-4084
ISRN SLU-EKON-EX-No476--SE

*Fördelning av en kostnad utifrån olika
rättviseteorier*

Distribution of a cost based on different theories of justice

*Författare
Petter Lundin*

Handledare: Clas Eriksson

© Petter Lundin

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 UPPSALA

ISSN 1401-4084
ISRN SLU-EKON-EX-No.476 –SE

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala, 2007

Sammanfattning

Enligt en ny statlig utredning, SOU 2006:33, kommer tillväxten i den svenska trafiken att kräva investeringar i infrastrukturen som dagens skatteuttag inte medger. Då det dock finns en betalningsvilja för investeringarna ses detta därför som ett alternativ till skattehöjningar för att kunna täcka kostnaderna. Ett förslag om att låta betalningsviljan, alternativt skattehöjningar som verkar proportionellt, styra hur en kostnad fördelas kan sägas ligga nära, men överensstämmer inte fullt med, två olika rättviseteorier beskrivna av Robert Nozick och John Rawls. Det kan därför vara intressant att se hur dessa båda olika rättviseteorier är uppbyggda och hur de fördelar en gemensam kostnad. Syftet med den första delen av uppsatsen är att presentera och kritisera Rawls och Nozicks rättviseteorier i en allmänt formulerad nationalekonomisk analysmodell. Syftet med den andra delen är att rent teoretiskt ge förslag till hur de två rättviseteorierna fördelar en gemensam kostnad för ett vägprojekt. Metoden utgörs av litteraturstudier av rättviseteorier beskrivna av Rawls i *"A Theory of Justice"* och av Nozick i *"Anarchy, State and Utopia"*, samt i annan ekonomisk litteratur. Slutsatsen för den första delen är att utilitarismen och Rawls rättviseteori under vissa speciella förutsättningar kan tyckas ligga mycket nära varandra. Båda dessa skiljer sig från Nozicks rättviseteori som istället grundar sig på friheten att själv välja. Rawls differensprincip är vidare överordnad kravet på Paretoeffektivitet, vilket kan medföra att även inte Paretoeffektiva fördelningar av en resurs är önskvärda. Nozicks rättviseteori kommer däremot alltid att leda till att Paretoeffektiva fördelningar av resurser uppstår. Rawls förespråkar också en statlig kontroll för att uppnå en rättvis fördelning, medan Nozick istället förespråkar en stat som endast skyddar mot att rättigheter kränks. Till sist är den huvudsakliga kritiken mot Rawls rättviseteori att denna genom sina antaganden nästan tar bort alla förutsättningar för att en människa ska kunna göra rationella val. Kritiken mot Nozicks rättviseteori är istället att denna kan leda till situationer som innebär en begränsning av frihet för individer att uppnå vissa mål. Slutsatsen för den andra delen är att kostnadsfördelningsförslaget utifrån Rawls differensprincip leder till att alla parter får en lika hög nytta. Kostnadsfördelningsförslaget utifrån Nozicks rättviseteori utgår istället från friheten att välja. Hur den slutliga uppdelningen av den totala kostnaden för vägprojektet kommer att se ut bestäms sedan efter förhandling mellan parterna. Där kommer respektive parts förhandlingsstyrka att vara avgörande för utgången.

Summary

The increasing road traffic in Sweden will require investments in the infrastructure that the tax withdrawal of today will not allow according to a new government report, SOU 2006:33. An existing willingness to pay for those investments has therefore become an alternative to increases in taxation to be able to cover the costs. A proposal to let the willingness to pay, alternatively increases in taxation that act proportional, decide how a cost is distributed can be said to be related, but not fully correspond, with different theories of justice described by Robert Nozick and John Rawls. It can therefore be interesting to see how the two different theories of justice are edified and how they distribute a joint cost. The aim of the first part of the thesis is to present and criticize Rawls' and Nozick's theories of justice in a common formulated economic model. The aim of the second part is to give a theoretical suggestion about how the two theories of justice distribute a joint cost for a road project. The method that will be used is literature studies of the theories of justice described by Rawls in "*A Theory of Justice*" and by Nozick in "*Anarchy, State and Utopia*", and also of other economic literature. The conclusion in the first part is that utilitarianism and Rawls' theory of justice under special circumstances can seem to be closely related. They are contrasted to Nozick's theory of justice that instead is founded on the freedom to choose. Rawls' difference principle is further superior to the demand for Pareto efficiency, which means that a distribution of a resource that is not Pareto efficient can be desirable for a society. Nozick's theory of justice will however always lead to a Pareto efficient distribution of resources. Rawls is also an advocate for government control to achieve distributional justice, while Nozick instead is an advocate for a state that only protects against the violation of rights. The main criticism against Rawls' theory of justice is finally that it takes away all of the conditions for a human to make rational choices. The criticism against Nozick's theory of justice is instead that it can lead to situations with limitations of freedom for individuals to achieve different goals. The conclusion for the second part is that the proposal for the distribution of a cost from Rawls' difference principle leads to equal utility for all parties. The proposal for the distribution of a cost from Nozick's theory of justice comes instead from the freedom to choose. How the total cost is finally distributed is then decided after negotiation between the parties, where the power to negotiate for each party respectively will determine the end result.

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
<i>1.1</i>	<i>Syfte</i>	1
<i>1.2</i>	<i>Metod</i>	2
<i>1.3</i>	<i>Avgränsning</i>	2
<i>1.4</i>	<i>Disposition</i>	2
2.	Rawls och Nozicks teorier om rättvis fördelning samt standardteori för normativ ekonomi	3
<i>2.1</i>	<i>Utilitarism</i>	3
<i>2.2</i>	<i>Rawls två rättvisepprinciper</i>	9
<i>2.3</i>	<i>Nozicks berättigandeteori</i>	13
<i>2.4</i>	<i>Möjligheten till Paretoeffektivitet under Rawls och Nozicks rättviseteorier samt under utilitarismen</i>	14
<i>2.4.1</i>	<i>Paretoeffektivitet och utilitarism</i>	15
<i>2.4.2</i>	<i>Paretoeffektivitet och Rawls</i>	15
<i>2.4.3</i>	<i>Paretoeffektivitet och Nozick</i>	17
<i>2.5</i>	<i>Rawls och Nozick om statens uppgift</i>	20
<i>2.5.1</i>	<i>Rawls om statens uppgift</i>	20
<i>2.5.2</i>	<i>Nozick om statens uppgift</i>	22
<i>2.6</i>	<i>Kritik mot Rawls och Nozicks rättviseteorier</i>	23
<i>2.6.1</i>	<i>Kritik mot Rawls</i>	23
<i>2.6.2</i>	<i>Kritik mot Nozick</i>	26

3.	Kostnadsfördelning utifrån olika rättviseteorier	29
3.1	<i>Hur en kostnad kan fördelas</i>	29
3.2	<i>Ett hypotetiskt exempel</i>	30
3.2.1	<i>Kostnadsfördelning utifrån Rawls</i>	31
3.2.2	<i>Kostnadsfördelning utifrån Nozick</i>	33
4.	Slutsats	35
	Litteraturförteckning	37

1. Inledning

Enligt en ny statlig utredning, ”*Andra vägar att finansiera nya vägar*”, kommer tillväxten i den svenska trafiken att vara fortsatt stark. För perioden 1997-2010 beräknas personbilstrafiken öka med 29 procent, medan lastbilstrafiken beräknas öka med 37 procent. Det innebär att det på kort sikt finns stora investeringsbehov då det gäller infrastrukturen, inte bara ur ett näringslivsperspektiv utan även ur ett miljöperspektiv för att minska den ökande trafikens miljöpåverkan. Då det på regional och lokal nivå samt i näringslivet finns en betalningsvilja för framtida vägprojekt, bör därför denna finansieringsmöjlighet beaktas då dagens skatteuttag inte kommer att kunna täcka kostnaderna för investeringsbehoven i infrastrukturen. (SOU 2006:33, s 12, 31, 46.)

Detta väcker frågan om vad som kan anses vara en rättvis fördelning av en kostnad. Två förslag om att låta betalningsviljan, alternativt skattehöjningar som verkar proportionellt, styra hur en kostnad fördelas ligger nära, men överensstämmer inte fullt med, två olika rättviseteorier. Dessa är beskrivna av (då det gäller det första alternativet) Robert Nozick och (då det gäller det andra alternativet) John Rawls. Det kan därför vara intressant att se hur dessa båda olika rättviseteorier är uppbyggda och hur de fördelar en gemensam kostnad.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen består av två delar. Syftet med den första delen är att presentera och kritisera John Rawls och Robert Nozicks rättviseteorier i en allmänt formulerad nationalekonomisk analysmodell. Syftet med den andra delen är att rent teoretiskt, med utgångspunkt ifrån situationen beskriven i inledningen, ge förslag till hur de två rättviseteorierna fördelar en gemensam kostnad för ett vägprojekt.

1.2 Metod

Metoden som kommer att användas utgörs av litteraturstudier av rättviseteorier beskrivna i de centrala verken ”*A Theory of Justice*” av John Rawls och ”*Anarchy, State and Utopia*” av Robert Nozick. Detta ligger sedan till grund för de olika förslagen om kostnadsfördelning för ett vägprojekt.

Ekonomisk litteratur används för att beskriva den normativa ekonomiska standardteorin utilitarism och för den allmänt formulerade nationalekonomiska analysmodellen i vilken Rawls och Nozicks positioner presenteras. Dessa insikter tillämpas sedan på frågan om hur kostnaden för ett vägprojekt fördelas.

1.3 Avgränsning

All beskrivning och analys sker endast ur ett nationalekonomiskt perspektiv. En analys av de moraliska grunderna för John Rawls och Robert Nozicks olika resonemang om rättvisa ligger därför utanför uppsatsens ramar.

1.4 Disposition

Uppsatsen börjar med att beskriva den normativa ekonomiska standardteorin utilitarism för att därefter presentera, analysera och kritisera John Rawls och Robert Nozicks positioner i en allmänt formulerad nationalekonomisk analysmodell. Sedan följer en beskrivning av en kostnadsfördelning utifrån Rawls och Nozicks rättviseteorier. Slutligen används ett hypotetiskt exempel, med utgångspunkt från situationen i inledningen, för att visa hur de olika kostnadsfördelningsförslagen leder till olika alternativ för hur en gemensam kostnad för ett vägprojekt fördelas.

2. Rawls och Nozicks teorier om rättvis fördelning samt standardteori för normativ ekonomi

I detta kapitel ges en kortfattad beskrivning av John Rawls och Robert Nozicks olika rättviseteorier. Därefter redogörs för huruvida de två respektive rättviseteorierna ger upphov till Paretoeffektivitet. Sist presenteras Rawls och Nozicks syn på vad statens roll i ett samhälle bör vara, samt vad den huvudsakliga kritiken mot de båda teorierna består i. Kapitlet börjar dock med att redogöra för den normativa ekonomiska standardteorin, utilitarismen, vilket ger en grund som underlättar förståelsen av Rawls och Nozick.

2.1 Utilitarism¹

Den etiska basen för modern normativ ekonomi grundar sig i oftast på ett utilitaristiskt synsätt. Utilitarismen kan sägas vara en moralfilosofisk konsekvensteori, vilket (enkelt beskrivet) betyder att endast konsekvenserna eller resultaten av en handling bestämmer dess moraliska värde.

Inom nationalekonomin formuleras detta ofta som att man maximerar en social välfärdsfunktion. Men hur sker en maximering av den totala välfärden och på vilket sätt fördelar utilitarismen exempelvis en resurs mellan två individer? Vi ska nu förklara detta genom att först beskriva nyttofunktioner för enskilda individer, och sedan kombinera dessa i en social välfärdsfunktion.

Då nyttan för olika individer ska summeras krävs det att nyttofunktionerna är av en kardinal form, vilket innebär att dessa är numeriska och att matematiska standardoperationer, så som addition, subtraktion, multiplikation och division, är tillämpbara.

¹ Detta avsnitt bygger på Johansson (1991) s 33-34, Nicholson (2005) s 73 och Perman et al (2003) s 59-64.

Vi tänker oss därför två individer, som här benämns A och B, med följande nyttofunktioner i kardinal form:

$$U^A = U^A(X^A)$$

och

$$U^B = U(X^B).$$

Här är U^A och U^B är nyttan för individ A respektive B, medan X^A och X^B betecknar kvantiteten av en resurs som konsumeras av A respektive B. Det antas vidare att den marginella nyttan är positiv men avtagande så att individ A's funktion har egenskaperna att

$$U_X^A = \frac{dU^A}{dX^A} > 0 \quad \text{och} \quad U_{XX}^A = \frac{d^2U^A}{dX^{A2}} < 0.$$

På motsvarande sätt gäller för individ B att

$$U_X^B = \frac{dU^B}{dX^B} > 0 \quad \text{och} \quad U_{XX}^B = \frac{d^2U^B}{dX^{B2}} < 0.$$

Som tidigare nämndes är utilitarismens ändamål att maximera den totala välfärden, W . Denna brukar formuleras som en funktion av alla individers nyttonivåer,

$$W = W(U^A, U^B).$$

Denna funktion kan se ut på många sätt, beroende på hur stor vikt man ger de olika individerna. Det antas att

$$W_A = \frac{\partial W}{\partial U^A} > 0$$

och

$$W_B = \frac{\partial W}{\partial U^B} > 0.$$

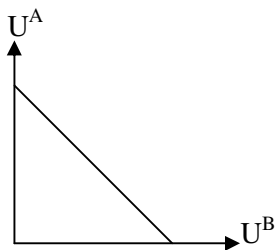
Det vill säga att den totala välfärden är ökande i båda de individuella nyttoargumenten. Den totala välfärden beror därmed på något bestämt, men här ospecificerat, sätt på de nivåer av nytta som var och en av de båda individerna kan tillgodogöra sig. Den totala välfärden tillåter oss därmed att rangordna olika konfigurationer av individuell nytta i termer av deras sociala värde om vi använder ett utilitaristiskt perspektiv.

För att visa vad detta innebär då det gäller fördelning av någonting i samhället behöver vi införa idén om en social indifferenskurva. En social indifferenskurva visar olika fördelningar av nytta mellan individer som ett samhälle anser vara likvärdiga, eftersom de leder till samma nivå av aggregerad välfärd.

En social indifferenskurva sedd utifrån ett utilitaristiskt perspektiv kan *exemplvis* utgöras av en negativt lutande rät linje. Detta betyder att man här är indifferent till brist på jämlikhet då det gäller hur den totala välfärden mellan två individer är fördelad, så som figur 1 visar.

Om lutningen till exempel är lika med -1 kan en minskning av nyttan för den ena individen helt enkelt kompenseras av en lika stor ökning av nyttan för den andra individen. Detta gäller även om nyttorna är mycket olika.

Figur 1

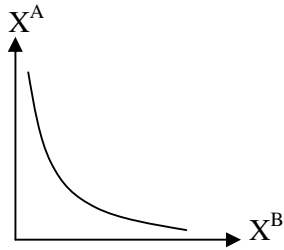

Källa: Johansson (1991), s 33.

För en utilitarist är i detta exempel den fördelning av nyttan som maximerar den totala välfärden, $W = U^A + U^B$, den mest önskvärda, vilket dock är ett specialfall. Då ett vanligt antagande är att nyttan är marginellt avtagande med avseende på resursen X , ger detta istället

en konvex social indifferenskurva, om vi illustrerar den i ett diagram med X^A och X^B på axlarna, så som figur 2 visar.

Figur 2

Källa: Johansson (1991), s 33 (omarbetad version).

För att komma vidare i diskussionen om vad som är den bästa fördelningen måste vi beakta att i varje ekonomi begränsas konsumtionen av den totala mängden resurser, X^* . Därmed har vi restriktionen $X^A + X^B = X^*$, eller $X^B = X^* - X^A$. Denna insätts i välfärdfunktionen, som då blir

$$W = W(U^A(X^A), U^B(X^* - X^A)).$$

Optimeringsproblemet består nu i att allokera resursen så att W maximeras. Lösningen på detta maximeringsproblem kräver att

$$W_A U_X^A = W_B U_X^B.$$

Detta villkor säger att det marginella bidraget till den totala välfärden från varje individs konsumtion av resursen X ska vara lika. Konsumtionsnivån för varje individ kommer därmed att variera med de individuella nyttofunktionerna och den totala välfärdsfunktionens utformning.

En vanligen använd form av den tidigare beskrivna välfärdsfunktionen, har W som en viktad summa av individernas nytta. Denna funktion kan alltså skrivas som

$$W = w_A U^A(X^A) + w_B U^B(X^B) \Leftrightarrow U^A = \frac{W}{w_A} - \left(\frac{w_B}{w_A}\right) U^B.$$

Lutningen på den linjära indifferenskurvan är alltså $-w_B/w_A$, där w_A och w_B är de fixerade vikterna. Dessa vikter ska reflektera samhällets åsikt om den relativa betydelsen av varje individs nytta. Exempelvis kan w_A vara större ju fattigare individ A är.

I detta fall är villkoret för en maximering av den totala välfärden för två individer

$$w_A U_X^A = w_B U_X^B.$$

Detta villkor säger att det viktade marginella bidraget till den totala välfärden från varje individs konsumtion av resursen X ska vara lika.

En ytterligare specialisering är att anta att båda vikterna är lika med ett, så att den totala välfärden helt enkelt är summan av individernas nytta, alltså att

$$W = U^A + U^B.$$

Denna funktion för den totala välfärden för två individer leder därmed till en linjär social indifferenskurva, med lutningen -1 , som tidigare illustrerades i figur 1.

I detta fall (och i samtliga fall då nyttan för varje individ har samma vikt) är villkoret för en maximering av den totala välfärden

$$U_X^A = U_X^B.$$

Det vill säga att individernas marginella nytta ska vara lika. För att nu vidare kunna bestämma hur resursen ska fördelas mellan A och B tänker vi oss att de har identiskt lika nyttofunktioner, det vill säga att

$$U^A = U^A(X^A) = U(X^A)$$

och

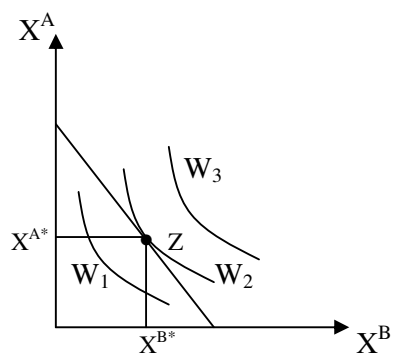
$$U^B = U^B(X^B) = U(X^B).$$

Vi kan därför se att om den marginella nyttan ska vara lika för de två individerna, så ska också resursen fördelas lika mellan individerna. En total välfärdsfunktion med lika vikter för varje individs nytta och med nyttofunktioner som är identiskt lika, leder därmed till en maximering av den totala välfärden då en resurs fördelas lika mellan individerna. Detta illustreras i figur 3 där den vertikala axeln anger individ A's konsumtion av resursen X , medan den horisontella axeln anger individ B's konsumtion av resursen X . Då nyttan är marginellt avtagande, har vi konvexa sociala indifferenskurvor som i figur 3 benämns som W_1 , W_2 och W_3 , där $W_1 < W_2 < W_3$ eftersom en högre konsumtion för någon av individerna leder till en ökad nytta för denna, vilket innebär en högre välfärd.

Det faktum att det endast finns en bestämd kvantitet av resursen, benämnd X^* , ger restriktionen $X^A + X^B = X^*$, eller $X^B = X^* - X^A$, vilket är ekvationen för den räta linjen i figur 3. En maximering av den totala välfärden uppnås därmed vid punkten Z där konsumtionsnivåerna för individ A och B är X^{A*} respektive X^{B*} , som i detta fall alltså är lika med varandra. Tilläggas bör att en total maximal välfärd självklart är beroende av storleken på resursen X^* . Ju större den är, desto längre ut ligger restriktionen. Men oavsett denna så kommer ändå alltid det optimala, under de rådande antagandena, att vara en lika stor konsumtion för de båda individerna.

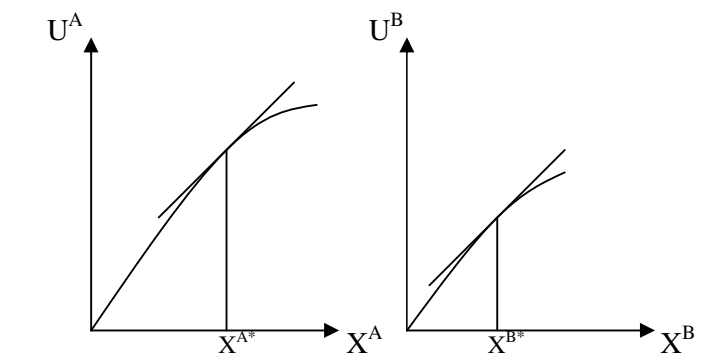
Utilitarismen leder emellertid inte alltid till att en resurs fördelas lika mellan två individer, även om välfärdsfunktionen är linjär med lika vikter. Ett sådant undantag är då de individuella nyttofunktionerna skiljer sig åt. För att illustrera det antar vi därför nu en situation där individ A har en högre nytta än individ B för vilken som helst given nivå av konsumtion av resursen X . Precis som tidigare krävs det likhet då det gäller den marginella nyttan för en maximering av den totala välfärden. I och med skillnaden i nyttofunktionerna kommer därför konsumtionsnivåerna för individerna nu att skilja sig åt för att kravet om marginell likhet ska kunna uppfyllas. Individ A kommer därför att konsumera mer av resursen på grund av att A är mer effektiv då det gäller att omvandla konsumtion till nytta än vad fallet är för individ B, vilket visas i figur 4. Där anger de vertikala axlarna nytta av konsumtion gällande resursen X för individ A respektive B, medan de horisontella axlarna anger den individuella konsumtionen för individ A respektive B. Kvantiteten X^{A*} är i detta fall alltså större än X^{B*} då kravet om marginell likhet innebär att lutningen på nyttofunktionskurvorna vid dessa konsumtionsnivåer måste vara lika.

Figur 3

Källa: Perman et al (2003), s 63.

Figur 4

Källa: Perman et al (2003), s 64.

Enligt beskrivningen av utilitarismen bygger alltså en rättvis fördelning på en maximering av den totala välfärden, även om detta ibland kan resultera i en högst ojämlig fördelning.

Det finns dock teorier om rättvisa då det gäller fördelning som till skillnad från utilitarismen har andra utgångspunkter än den aggregerade välfärden i samhället. Utifrån inledningen av uppsatsen kommer därför nu ytterligare två rättviseteorier att presenteras, där en kortfattad diskussion kring eventuella likheter mellan de respektive rättviseteorierna och utilitarismen även ingår. De två rättviseteorier kommer sedan att jämföras med utilitarismen då det gäller möjligheten att uppnå Paretoeffektivitet. Slutligen kommer de att kritiseras ur ett nationalekonomiskt perspektiv.

2.2 Rawls två rättvisepinciper

Då människor lever tillsammans i ett samhälle krävs det principer som förklarar de rättigheter och skyldigheter som individerna har, samt hur fördelningen av de sociala förmånerna ska utformas.

John Rawls bygger sin teori om rättvisa på två principer som grundar sig på att människor i en så kallad *ursprungsposition* befinner sig bakom vad han kallar en *okunnighetslöja*. Denna löja medför att människor i ursprungspositionen inte är medvetna om alla de särskilda egenskaper, *exempelvis* intelligens och förmåga, som skiljer en person från en annan och som framträder då löjan tas bort. De rättvisepinciper som uppkommer ur denna föreställning om

en ursprungsposition i ovetskap för rationella personer kan därför enkelt förklarad beskrivas på följande sätt:

1. Den första principen kräver att alla människor har samma grundläggande rättigheter och skyldigheter.
2. Den andra, den så kallade differensprincipen, implicerar att ekonomiska och sociala olikheter bara är acceptabla så länge som de ger kompenserande fördelar till alla människor och då i synnerhet till de minst gynnade medborgarna i samhället. (Rawls, 1999, s 10-13.)

Principerna måste ha denna ordningsföljd, där alltså den första principen har företräde framför den andra. Detta betyder i sin tur att om jämlikhet inte råder enligt den första principen, som gäller de grundläggande rättigheterna och skyldigheterna, kan detta inte rättfärdigas eller kompenseras genom sociala och ekonomiska förbättringar. (Rawls, 1999, s 53-54.)

I uppsatsen kommer det från och med nu att antas att den första principen är till fullo uppfylld, vilket medför att denna nu tas som given och att endast differensprincipen kommer att behandlas i den fortsatta diskussionen.

För att nu visa hur differensprincipen leder till en jämlik fördelning mellan två individer, använder vi oss åter av en social indifferenskurva. En indifferenskurva som beskriver differensprincipen kan härledas från följande sociala välfärdsfunktion

$$W = \min(U^A, U^B),$$

som säger att W är lika med det värde av U^A eller U^B som är minst, att alltså W är ett minimum av U^A och U^B .

Differensprincipen leder därmed till sociala indifferenskurvor som utgörs av vertikala och horisontella linjer som sammanlänkas till räta vinklar vid en 45-gradigt lutande linje, där den vertikala axeln anger nyttan för individ A, medan den horisontella axeln anger nyttan för individ B, vilket visas i figur 5. Om vi antar att de båda individerna har identiskt lika nyttofunktioner vid konsumtion av en bestämd kvantitet av en resurs, X^* , innebär detta att ett villkor för en välfärdsmaximering är

$$U^A(X^A) = U^B(X^* - X^A).$$

För ett optimum krävs därmed att

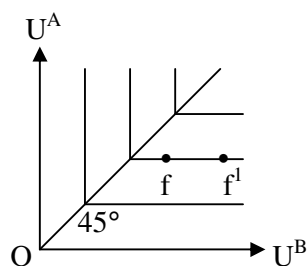
$$X^A = X^B$$

Oavsett hur mycket den ena personens situation förbättras, så innebär alltså inte detta någon ökning av välfärden, utifrån vad differensprincipen säger, om inte också den andra personens situation förbättras. En förbättring för exempelvis bara individ B innebär alltså ingen ökning av välfärden. Genom en förflyttning från situation f till f^1 , vilket visas i figur 5, förflyttar man sig bara på en och samma indifferenskurva. (Perman et al, 2003, s 65.)

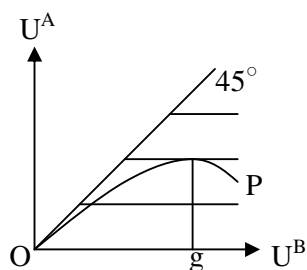
Välfärden kan dock enligt differensprincipen öka även om det bara är situationen för den förfördelade individen i samhället som förbättras. Detta gäller under förutsättning att altruism råder, vilket innebär att samhället vill ge kompensande fördelar till den minst gynnade individen då det finns ekonomiska och sociala olikheter mellan medborgarna. En förbättrad nytta för B, som vi åter antar är den förfördelade i samhället, kommer därmed också att leda till en ökad nytta för A. I figur 6 motsvarar kurvan OP A's stigande nytta till följd av en ökad nytta för B. Punkten O, origo, motsvarar det hypotetiska tillståndet då nyttan är jämnt fördelad mellan A och B. OP-kurvan befinner sig därmed alltid under den 45-gradigt lutande linjen i och med att B alltid uppnår en högre nivå av nytta än A. Alltså är de enda relevanta delarna av indifferenskurvorna de som befinner sig under den 45-gradigt lutande linjen, vilket är anledningen till att den övre vänstra delen i figur 6 är blank. Differensprincipen är fullständig uppfylld då OP-kurvan tangerar med den högsta indifferenskurvan som vidrörs, alltså punkten g i figur 6.

Noteras bör att differensprincipen alltså inte kräver att människor kan jämföras då det gäller deras utgångsläge i form av fördelning, endast att den eller de minst gynnade medborgarnas utgångsläge i samhället är känt. (Rawls, 1999, s 66.)

Figur 5

Figur 6

Källa: Rawls (1999), s 66 (omarbetad version).

Man kan se en viss likhet mellan Rawls rättviseteori och utilitarismen som kan förklaras på följande sätt. Om vi åter tänker oss välfärdsfunktionen som hade W som en viktad summa av individernas nytta så kunde denna funktion skrivas som

$$W = w_A U^A(X^A) + w_B U^B(X^B)$$

där w_A och w_B var de fixerade vikterna. Dessa vikter reflekterade samhällets åsikt om den relativa betydelsen av varje individs nytta, där exempelvis w_A kunde vara större ju fattigare individ A är. Utilitarismen skulle därför i detta fall till viss del kunna sägas bry sig om hur resurserna i samhället fördelas till fördel för de minst gynnade i samhället. Vidare kan också de tidigare beskrivna konvexa indifferenskurvorna innebära att välfärden skulle kunna öka genom en omfördelning av nytta mellan individer till fördel för de minst gynnade, förutsatt att den marginella nyttan från början skilde sig åt mellan de minst gynnade och de mer gynnade. Då den marginella nyttan av en ökad konsumtion för den mindre gynnade individen i samhället överstiger den marginella nyttan av en minskad konsumtion för den mer gynnade individen i samhället, kan alltså den totala välfärden öka genom att man omfördelar nyttan (konsumtionen) mellan individerna i samhället (Johansson, 1991, s 34).

Det finns också ett specialfall då utilitarismen ger upphov till en fullständig jämlik fördelning av en resurs. Som tidigare beskrevs sker detta då exempelvis två individer har identiskt lika nyttofunktioner med lika vikter i den sociala välfärdsfunktionen, vilket leder till att resursen fördelas lika mellan individerna eftersom villkoret för välfärdsmaximering är att den marginella nyttan ska vara lika för de två individerna. (Perman et al, 2003, s 62-63.)

Dessa två exempel innebär att man kan tycka att Rawls rättviseteori ibland kan komma att ligga mycket nära utilitarismen, vilket dock Rawls antagligen skulle förneka (Perman et al, 2003, s 65).

2.3 Nozicks berättigandeteori

Robert Nozick grundar sin syn på en rättvis fördelning på en helt annan princip än John Rawls. Hans berättigandeteori anger följande definitioner för fullständig rättvisa (utan att vi här närmare definierar vad begreppen rättmätigt förvärv och rättmätig överföring grundar sig på):

1. En person som förvärvar ett innehav i enlighet med principen om rättmätigt förvärv har rätt till innehavet.
2. En person som förvärvar ett innehav i enlighet med principen om rättmätig överföring, från någon annan som har rätt till innehavet, har rätt till innehavet.
3. Ingen har rätt till innehav utom genom (upprepade) tillämpningar av 1 eller 2.

Den kompletta principen för en rättvis fördelning skulle alltså helt enkelt innebära att en fördelning är rättvis, om var och en har rätt till det innehav han har enligt fördelningen. En fördelning är därmed rättvis om den uppstår ur en annan rättvis fördelning med legitima medel. (Nozick, 2001, s 206-207.)

Följande klassiska Wilt Chamberlain-exempel, presenterat av Nozick, är en beskrivning av hur just en sådan rättvis omfördelning kan ske.

Vi antar en viss fördelning finns som kallas D_1 . Denna fördelning har i sig uppkommit rättvist. Vidare är den store basketspelaren Wilt Chamberlain en mycket efterfrågad spelare som i och med att han skriver ett nytt spelarkontrakt får rätt till 25 cent per såld matchbiljett då hans lag spelar hemmamatch. Låt oss nu anta att en miljon människor frivilligt går för att se Wilt Chamberlain spela under ett års tid, vilket kommer att medföra att Chamberlain kan tillgodoräkna sig 250 000 dollar extra detta år förutom sin ordinarie inkomst. Frågan är nu om denna nya fördelning, kallad D_2 , kan anses vara orättvis?

Enligt Nozick är svaret på denna fråga nej, eftersom människor frivilligt förflyttat sig från D_1 till D_2 , vilket med stöd av berättigandeteorin är en rättmätig överföring som ger Chamberlain rätt till innehavet av pengarna i utbyte mot att erbjuda människor möjligheten att se honom spela. (Nozick, 2001, s 218-221.)

Det viktiga i Nozicks berättigandeteori är alltså friheten att själv välja. En omfördelning är därför endast rättvis om den är en konsekvens av ett val under frihet. Nozick är därmed fullständigt emot rättviseteorier som bygger på vissa önskvärda mål eller konsekvenser så som exempelvis utilitarismens mål om en maximering av den totala välfärden, eller Rawls värnande om de minst gynnade i samhället. (Perman et al, 2003, s 58.)

Då vi nu har sammanfattat grunderna i Rawls och Nozicks rättviseteorier, samt utilitarismen, följer i nästa del av detta kapitel en genomgång av huruvida dessa rättviseteorier medför att Paretoeffektiva fördelningar av resurser uppstår.

2.4 Möjligheten till Paretoeffektivitet under Rawls och Nozicks rättviseteorier samt under utilitarismen

Definitionen för att Paretoeffektivitet råder är att en fördelning av en resurs inte kan förändras ytterligare så att någon person får det bättre, utan att någon annan person får det sämre. Denna definition identifierar därigenom vissa fördelningar som ineffektiva, om ytterligare förbättringar för samtliga personer som berörs är möjlig eller om några personer kan få det

bättre utan att de övriga får det sämre. Värt att notera är att definitionen av en Paretoeffektiv fördelning inte kräver interpersonella jämförelser av nytta. Förbättringar utgår endast från den enskilda individens högre nivå av nytta. (Nicholson, 2005 s 357.)

Huruvida utilitarismen samt Rawls och Nozicks rättviseteorier ger upphov till en Paretoeffektiv fördelning av en resurs ska nu analyseras.

2.4.1 Paretoeffektivitet och utilitarism

En fördelning grundad på utilitarismen är alltid Paretoeffektiv (Perman et al, 2003, s 107). Vi såg tidigare att villkoret för en maximering av den totala välfärden genom fördelning av en resurs, X , mellan två individer är att

$$w_A U_X^A = w_B U_X^B,$$

det vill säga att individernas vägda marginella nytta måste vara lika (Perman et al, 2003, s 63). Då detta villkor är uppfyllt, är det alltså omöjligt att omfördela resurser mellan individerna A och B för att förbättra den enas situation utan att den andres försämras. Alltså innebär en maximering av den totala välfärden en Paretoeffektiv fördelning av resursen. (Perman et al, 2003, s 107-108.)

2.4.2 Paretoeffektivitet och Rawls

Vi kan nu visa hur Rawls rättviseteori gör det möjligt att jämföra olika fördelningar, samt vad detta i sin tur resulterar i då det gäller kravet för att Paretoeffektivitet ska råda.

I figur 7 bortser vi till en början ifrån de rätvinkliga sociala indifferenskurvorna och antar att en fixerad andel av en resurs, X , är fördelad mellan individerna A och B. Den räta linjen GH representerar alla Paretoeffektiva punkter, vilket innebär att det finns en rad olika fördelningar av resursen mellan A och B som anses vara tillåtna enligt Paretokriteriet. Dessa olika

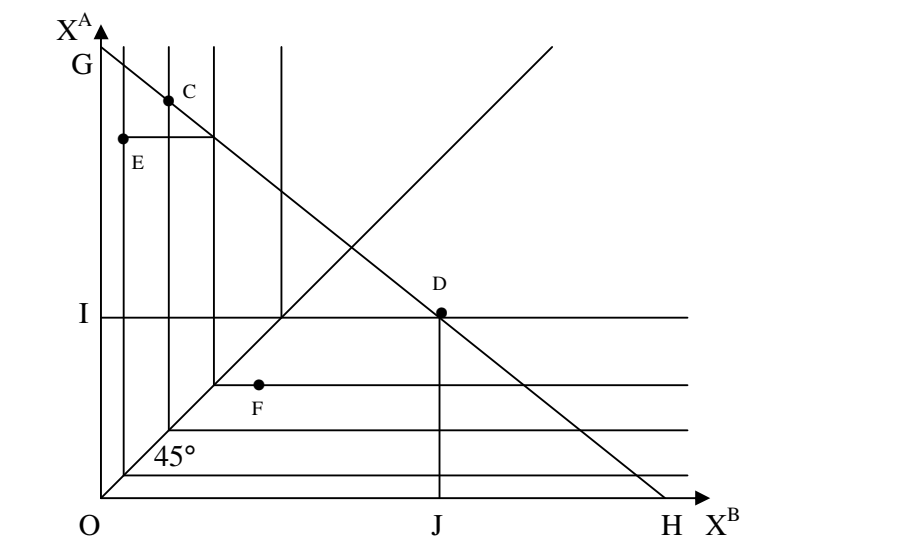
fördelningar är dock inte jämförbara med varandra. Ett exempel på två sådana punkter i figur 7 är C och D. Vad som dock kan sägas är att punkt D är mer önskvärd än punkt F, samt att D även föredras framför alla andra punkter i rektangeln OIJD som bildas i figur 7. Men om istället punkt D jämförs med E så är det inte längre möjligt att ranka dessa två punkter. Punkt C är här istället mer önskvärd än punkt E, vilket också gäller alla andra punkter på linjen GH som ingår i den triangulära figuren som bildas i figur 7 genom att använda E som hörn. Men om man nu istället använder differensprincipens sociala välfärdsfunktion

$$W = \min(U^A, U^B),$$

så ger den upphov till rätvinkliga sociala indifferenskurvor, vilket illustreras i figur 7. Nu blir det möjligt att jämföra punkterna C och D, där alltså punkt D nu enligt differensprincipen är att anse som mer önskvärd än C. Differensprincipen innebär också att punkten F är att anse som mer önskvärd än den Paretoeffektiva punkten C.

Rawls differensprincip är därmed överordnad kravet på Paretoeffektivitet vid en fördelning av en resurs. Att uppnå Paretoeffektivitet är alltså enligt Rawls bara önskvärd så länge det inte strider mot de två rättvisepinciperna, vilket alltså kan medföra att även inte Paretoeffektiva fördelningar av en resurs är önskvärda för ett samhälle. (Rawls, 1999, s 59-60.)

Figur 7

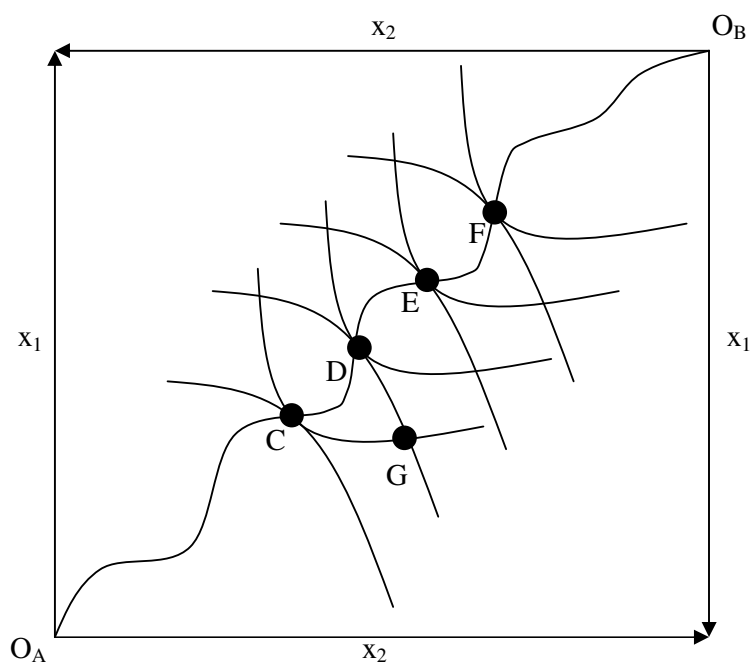
Källa: Rawls (1999), s 60 (omarbetad version).

2.4.2 Paretoeffektivitet och Nozick

Under Nozicks rättviseteori kommer alltid Paretoeffektiva fördelningar av resurser att uppstå (Moulin, 1995, s 14). Detta kommer att ske genom rättmättiga förvärv och överföringar, alltså i form av handel, där mer än en vara antas konsumeras. Som tidigare beskrevs så är dessa Paretoeffektiva fördelningar inte jämförbara med varandra. De kan grafiskt illustreras i en så kallad Edgeworth box så som i figur 8. I detta fall finns det två resurser, x_1 respektive x_2 , som kan fördelas på olika vis mellan två individer, A och B. Den högra vertikala axeln samt den övre horisontella axeln anger här individ B's konsumtion av respektive resurs, medan den vänstra vertikala axeln samt den nedre horisontella axeln istället anger individ A's konsumtion av respektive resurs. I denna Edgeworthbox kan sedan individ B's nytta och konsumtion utläsas med start ifrån det nordöstra hörnet. Ju längre ned åt vänster (sydväst) man rör sig, desto högre blir individ B's nytta och konsumtion. För individ A är förhållandet det motsatta, då dennes nytta och konsumtion istället utläses med start från det sydvästra hörnet. Ju längre åt höger (nordöst) man rör sig, desto högre blir individ A's nytta och konsumtion. Kontraktskurvan $O_A O_B$ anger alla de Paretoeffektiva fördelningarna. Några exempel är punkterna C, D, E och F, där den marginella substitutionskvoten är lika för individ

A och B. Om vi antar att vi befinner oss vid punkt D så är alltså denna punkt inte jämförbar med punkterna C, E eller F. (Johansson, 1991, s 16-17.)

Figur 8

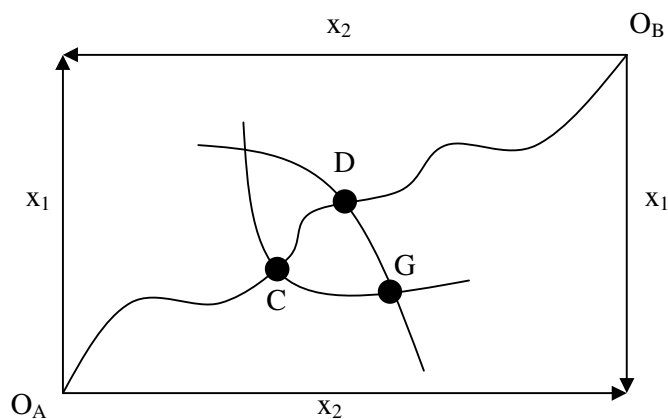

Källa: Nicholson (2005), s 369.

Punkten G i figur 8 är dock att betrakta som en ineffektiv fördelning av resurserna mellan individ A och B, på grund av att den marginella substitutionskvoten här inte är densamma för de två individerna. Eftersom varken A eller B kommer att gå med på handel som resulterar i en lägre nytta för respektive individ, så kommer endast området på kontraktskurvan mellan punkterna C och D i figur 8 att vara av intresse. Området ifråga illustreras därför ensamt i figur 9. Hur den slutliga fördelningen av resurserna kommer att se ut efter det att handel skett kommer sedan att bestämmas utifrån den initiala fördelningen av de båda resurserna mellan individ A och B. Om denna fördelning exempelvis initialt är till fördel för individ B, motsvarande punkten G i figur 9, så kommer också den slutliga fördelningen att vara till B's fördel. Detta beror på att B har en större förhandlingsstyrka och att det ligger i B's intresse att vägra acceptera handelsöverenskommelser som ger en lägre nytta. En handelsöverenskommelse kommer därmed att uppnås någonstans på kontraktskurvan mellan punkterna C och D. Den marginella substitutionskvoten är då densamma för både individ A

och B, vilket innebär att fördelningen av resurserna är Paretoeffektiv. (Nicholson, 2005 s 370.)

Figur 9

Källa: Nicholson (2005), s 371.

Nozicks rättviseteori och utilitarismen har därmed en likhet i och med att de till skillnad från Rawls rättviseteori alltid ger upphov till Paretoeffektiva fördelningar. Dock finns det skillnader i resonemangen kring hur dessa fördelningar bör uppkomma.

Då det gäller Rawls rättviseteori är fallet som sagt annorlunda, eftersom Rawls två rättvisepprinciper är överordnade kravet på Paretoeffektivitet vid en fördelning av exempelvis en resurs. Att uppnå Paretoeffektivitet är alltså enligt Rawls bara önskvärt så länge det inte strider mot de två rättvisepprinciperna, vilket alltså kan medföra att även inte Paretoeffektiva fördelningar av en resurs är önskvärda för ett samhälle. (Rawls, 1999, s 59-60.)

Nästa del av detta kapitel redogör för Rawls respektive Nozicks syn på hur staten bör utformas och verka till följd av de båda rättviseteoriernas implikationer om vad som är en rättvis fördelning. Den efterföljande delen behandlar den kritik som riktats mot de båda rättviseteorierna från ett nationalekonomiskt perspektiv.

2.5 Rawls och Nozick om statens uppgift

Eftersom Rawls och Nozicks rättviseteorier skiljer sig då det gäller vad som är att anse som en rättvis fördelning, innebär detta också att åsikterna om vad som är statens roll i ett samhälle skiljer sig åt. Denna del redogör därför för dessa båda olika ståndpunkter.

2.5.1 Rawls om statens uppgift

Utifrån de två tidigare beskrivna rättvisepinciperna bör enligt Rawls sociala system utformas på ett sätt som leder till en rättvis fördelning oavsett vad som inträffar. För att en stat ska kunna uppfylla detta krav bör den bestå av fyra huvudenheter med olika funktioner som skall verka för att bevara vissa socialt och ekonomiskt önskvärda tillstånd. Dessa är:

1. Allokeringseenheten
2. Stabiliseringseenheten
3. Transfereringseenheten
4. Distributionseenheten (Rawls, 1999, s 242-245.)

Då de första två enheternas huvuduppgifter består i att bevara effektiviteten i en marknadsekonomi är dessa två enheter inte av intresse för denna uppsats, i och med att vi här antar att marknaden är perfekt fungerande.

Transfereringseenhetens uppgift är att ta ansvaret för den sociala miniminivån i samhället (hur denna nivå bestäms kommer dock ej att förklaras). Den huvudsakliga tanken bakom denna enhet är att den ska verka för att även människors behov tas med i beräkningarna och framför allt att dessa behov tilldelas ett värde. För även om en perfekt fungerande marknad leder till många fördelar så tar den inte hänsyn till och värdesätter behov, det vill säga behov som inte kan tillfredställas eftersom vissa individer saknar tillräcklig köpkraft. Marknaden kan därför inte på egen hand hantera distributionen i samhället. Vad den perfekt fungerande marknaden istället leder till är exempelvis ett effektivt nyttjande av resurser, en effektiv fördelning av varor till hushållen samt en riktig bestämning av löner och priser, medan

transfereringsenheten får stå som garant för en viss nivå av välstånd. Detta innebär att så snart den sociala miniminivån för välstånd uppnåts genom transfereringar, så är det fullständigt rättvist att överlåta bestämmandet över den resterande totala inkomsten till prissystemet. Dock gäller detta under förutsättning att marknaden är relativt effektiv, fri från monopolistiska inslag och att negativa externa effekter har eliminerats. Om de två rättvisprinciperna sedan uppfylls beror på huruvida den totala inkomsten, löner plus transfereringar, för de minst gynnade medborgarna i samhället leder till en maximering av deras långsiktiga nytta.

Den fjärde och sista enheten, distributionsenheten, har i uppgift att bevara en approximativ rättvisa för distributiva andelar genom beskattning och justeringar av äganderätter. Då det gäller justeringar av äganderätter som till exempel fastighetsbeskattning, sker detta inte i syfte att ge staten inkomster. Istället är avsikten att gradvis och fortsättningsvis korrigera distributionen av förmögenhet så att den första rättvisprincipen ska kunna uppfyllas. Då det i uppsatsen dock antas att den första rättvisprincipen redan är uppfylld kommer dessa justeringar inte vidare att diskuteras. Skatteuttaget sker istället i syfte att kunna ge de intäkter som differensprincipen kräver. Dessa intäkter ska sedan av staten användas till att tillhandahålla sociala nyttigheter och till att utföra transfereringar. Värt att notera är att Rawls anser att en proportionell konsumtionsskatt är att föredra framför vilket inkomstskattesystem som helst. Detta är på grund av att man här beskattas utifrån vad man tar ut och inte utifrån vad man bidrar med, under förutsättning att inkomsten är ärligt intjänad. Utifrån en rent allmän rättvisuppfattning är vidare en proportionell beskattning att föredra framför en progressiv, då den behandlar alla medborgare i en stat på ett likvärdigt sätt. En progressiv skatt kan dock i vissa speciella fall, då den första rättvisprincipen är hotad, vara lämplig att använda.

För att nu summera de två enheternas funktioner ska alltså distributionsenheten bland annat stå för en proportionell beskattning i syfte att ge intäkter för tillhandahållandet av sociala nyttigheter och möjlighet till transfereringar. Dessa transfereringar utförs sedan av transfereringsenheten i syfte att tillgodose den andra rättvisprincipen, differensprincipen, som alltså enkelt beskrivet säger att sociala och ekonomiska olikheter bara är acceptabla så länge som de är de minst gynnade människorna i samhället till fördel. (Rawls, 1999, s 244-247.)

2.5.2 Nozick om statens uppgift

Den ultraminimala staten, som Nozick förespråkar, kan sägas vara ett socialt arrangemang någonstans emellan privata skyddssammanslutningar och den klassiskt liberala teorins nattväktarstat.

Nattväktarstaten är begränsad till funktionerna att skydda sina medborgare mot våld, stöld och bedrägeri, göra avtal gällande och så vidare. Den ultraminimala statens roll begränsas däremot till att endast omfatta ett monopol över allt bruk av våldsmakt, utom då det gäller självförsvär. Staten ger dock skydd och hjälp med att göra rättigheter gällande, men endast till dem som avtalat med staten om detta. Ett sådant system skulle enligt Nozick kunna utformas på ett sådant sätt att kuponger gavs till dem som avtalat och betalt för de skattefinansierade skyddstjänsterna. Kupongerna kan sedan användas då man vill ta del av det skydd som den ultraminimala staten erbjuder.

Då denna statsform ändå i vissa fall oundvikligen kommer att leda till att somliga människor tvingas betala för andras människors skydd, exempelvis då det gäller landets försvarsmakt, skulle också denna stat i viss mån kunna sägas vara omfördelande. Men om en viss omfördelning nu är legitim för att alla människor i staten ska skyddas, skulle då inte också en omfördelning i staten vara legitim om den uppfyllde andra önskvärda syften? Och om så inte är fallet, varför är just en omfördelning då det gäller skyddstjänster legitim?

Enligt Nozick är ett enkelt svar på den senare frågan att en förespråkare för den ultraminimala staten menar att skyddet mot att rättigheter kränks är den enda legitima uppgiften för staten, medan alla andra funktioner en stat kan tänkas ha istället bör anses som illegitima därför att de i sig själva medför att rättigheter kränks. (Nozick, 2001, s 61-62.)

Efter presentationen och analysen av Rawls och Nozicks rättviseteorier återstår slutligen att kortfattat gå igenom den huvudsakliga kritik som lagts fram mot de båda rättviseteorierna, vilket sker i den avslutande delen av detta kapitel

2.6 Kritik mot Rawls och Nozicks rättviseteorier

Den kritik som lagts fram mot Rawls och Nozicks rättviseteorier redogörs det för här endast översiktligt. Framförallt Rawls verk har granskats utförligt av ett flertal personer, men av utrymmesskäl ges här endast en kortfattad beskrivning av den huvudsakliga kritiken då det gäller Rawls differensprincip. En kortfattad beskrivning av den kritik som riktats mot Nozicks rättviseteori följer därefter.

2.6.1 Kritik mot Rawls

Den del i Rawls rättviseteori som fått störst kritik, och som också är av störst intresse för denna uppsats, är kritiken då det gäller hans differensprincip och särskilt antagandet om hur individer tänker bakom okunnighetsslöjan.

Genom att observera alla tänkbara samhällen bakom Rawls okunnighetsslöja skulle denna princip leda till att alla människor antas välja det samhälle där den minst gynnade gruppen av människor uppnår högst nytta, oavsett situationen för de övriga medborgarna i samhället. Detta följer av att alla människor löper en risk att vara en av dem i den minst gynnade gruppen av människor i och med Rawls antagande om en okunnighetsslöja. Ingenting är dock känt om den relativa storleken på denna grupp, vilket medför att ingenting kan sägas om sannolikheten att man kommer att tillhöra de minst gynnade i samhället, eller om den relativa fattigdomen för dessa människor.

Kritiken mot denna teori kan förstås genom ett exempel. Jämför två tänkbara samhällen i vilka den minst gynnade gruppen av människor i båda fallen utgör en procent av den totala befolkningen. I samhälle C har en medborgare i den minst gynnade gruppen en konsumtion motsvarande 100, medan medelkonsumtionen för övriga medborgare i samhälle C är 400. I samhälle D är istället konsumtionen för de minst gynnade medborgarna 99 per person, medan medelkonsumtionen i samhälle D för övriga medborgare i samhället är 500. Utifrån differensprincipen kommer en person därmed enligt Rawls i ursprungsposition att välja samhälle C. Där är det en procents chans att han kan få ett och 99 procents chans att han förlorar 100, jämfört med D. Kritiker menar att detta är orimligt, då C endast skulle väljas av en person som på ett extremt sätt undviker risk. Rawls själv skulle knappast acceptera

relevansen i ett sådant här exempel. Förklaringen skulle vara att en person bakom okunnighetsslöjan inte har någon kunskap om sannolikheten att han skulle tillhöra den minst gynnade gruppen av människor i samhället och därmed inte heller kunskap om denna grupps storlek. Lika lite har han kunskap om sin egen attityd till risk. Kritiken mot Rawls är därmed att han genom dessa antaganden nästan tar bort alla förutsättningar för att en människa ska kunna göra rationella val. Allt som är känt om de två samhällena C och D är konsumtionen per person i den minst gynnade gruppen av människor. Men genom att välja det samhälle som ger den bästa situationen för denna grupp, där skillnaden i fördel måste vara känd och kan vara mycket liten, måste möjligheten att en hög sannolikhet finns för att mista stora fördelar också vara känd. Det spelar alltså ingen roll att hävda att en person i ursprungspositionen befinner sig bakom en okunnighetsslöja då det här gäller dennas attityd till risk. Genom ett val enligt det tidigare beskrivna exemplet hävdar ju istället denna person att han i oändlighet undviker risk och är alltså på så vis inte alls omedveten. (Little, 2005, s 58-59.)

Denna kritik kan också illustreras matematiskt. Vi börjar därför med att visa hur en individ enligt differensprincipen bakom en okunnighetsslöja antas välja samhälle C. Därefter för vi in teorin om förväntad nytta för att visa hur en individ i en osäker situation istället borde förväntas välja samhälle D.

Vi börjar med att anta att nyttan är lika med konsumtionen. I samhälle C motsvarar då U^A en nytta på 100 för en av de minst gynnade medborgarna, medan U^B motsvarar en nytta på 400 för en individ med en hög konsumtion. I samhälle D motsvarar istället U^A en nytta på 99 för en av de minst gynnade medborgarna, medan U^B motsvarar en nytta på 500 för en individ med en hög konsumtion. Enligt den tidigare beskrivna differensprincipen kan vi därmed skriva välfärdsfunktionerna för de båda samhällena som:

$$W_C = \min(U^A, U^B) = \min(100, 400) = 100,$$

respektive

$$W_D = \min(U^A, U^B) = \min(99, 500) = 99.$$

En individ skulle därmed enligt Rawls differensprincip bakom en okunnighetslöja alltså välja samhälle C som ger den minst gynnade i samhället högst nytta eftersom

$$W_C > W_D.$$

Nu tänker vi oss istället att en individ gör ett val enligt von Neumann-Morgenstern teoremet, som säger att individer i osäkra situationer agerar så att den förväntade nyttan maximeras. Det vill säga att de väljer det alternativ som maximerar det förväntade värdet av deras von Neumann-Morgenstern indexerade nytta (Nicholson, 2005, 538).

Sannolikheten att höra till den minst gynnade gruppen är en procent, medan sannolikheten att höra till högkonsumtionsgruppen är 99 procent i både samhälle C och D, så som tidigare beskrevs. Nyttan, U , är som tidigare lika med konsumtionen.

Enligt von Neumann-Morgenstern teoremet är därmed utifrån informationen i exemplet den förväntade nyttan, $E(U)$, för en individ i samhälle C respektive D följande:

$$E(U_C) = 0,01 \times 100 + 0,99 \times 400 = 397$$

och

$$E(U_D) = 0,01 \times 99 + 0,99 \times 500 \approx 496.$$

Detta betyder att

$$E(U_C) < E(U_D).$$

En individ maximerar därmed den förväntade nyttan genom att välja samhälle D.

Detta resultat stöder därmed den tidigare kritiken som sa att Rawls i sin rättviseteori genom sina antaganden nästan tar bort alla förutsättningar för att en människa ska kunna göra rationella val. (Little, 2005, s 58-59.)

2.6.2 Kritik mot Nozick

Under Nozicks rättviseteori är det framförallt kritiken rörande sättet att nå en stabil överenskommelse som är av intresse. Utifrån Nozicks syn på statens roll menar han att avtal om hur exempelvis en gemensam kostnad ska fördelas helt och hållet skall komma till stånd endast genom en uppgörelse mellan de berörda parterna. Detta skall medföra att en Paretoeffektiv lösning på problemet uppnås, så som tidigare beskrevs. En fråga som man dock bör ställa i detta sammanhang är om överenskommelser av detta slag kan anses vara stabila? (Moulin, 1995, s 14.)

Problemet kan illustreras på följande sätt. Anta ett samhälle bestående av två individer, A och B, där ett projekt anses vara önskvärt att genomföra. Projektet skulle leda till en ökad nytta för alla i samhället och är varken rivaliserande eller exkluderande. Detta innebär att en ytterligare användare efter projektets färdigställande inte medför någon extra kostnad, samt att ingen kan hindras från att dra nytta av projektet efter färdigställandet (Nicholson, 2005, s 368). Hela projektet kan genomföras till en kostnad motsvarande 4, där nyttan för A och B då kostnaden fördelas lika motsvarar 5 vardera. Alternativt kan halva projektet genomföras till en kostnad motsvarande 3, där nyttan för A och B då kostnaden fördelas lika motsvarar 2 vardera. Både A och B har en budgetrestriktion motsvarande 3, vilket alltså innebär att ingen av dem på egen hand kan betala för hela projektet. Båda kan dock på egen hand stå för den kostnad som ett genomförande av halva projektet innebär. Om projektet inte genomförs leder detta till en nytta motsvarande 0 för både A och B. Utdelningarna kan därmed illustreras spelteoretiskt så som i figur 10. (Perman et al, 2003, s 303.)

Figur 10

A's strategi B's strategi	Betala inte (NP)	Betala (P)
Betala inte (NP)	0, 0	2, -1
Betala (P)	-1, 2	3, 3

Källa: Perman et al (2003), s 303.

I detta spel har varken A eller B en dominant strategi, alltså en strategi för att välja att inte påta sig kostnaden, NP, eller att påta sig kostnaden, P, oavsett vad den andra parten väljer (Nicholson, 2005, s 443). I spelet går det däremot att finna två Nash-jämvikter, nämligen i det övre vänstra samt nedre högra hörnet i figur 10, vilka markerats med fet stil (Perman et al, 2003, s 303). Definitionen för en Nash-jämvikt är att ingen spelare vill ändra sin strategi, givet den strategi som motspelaren har valt. Strategierna (P, P) representerar en jämviktslösning om P är en optimal strategi för A gentemot P, och P är en optimal strategi för B gentemot P. Likaså representerar (NP, NP) en jämviktslösning om NP är en optimal strategi för A gentemot NP, och NP är en optimal strategi för B gentemot NP. (Nicholson, 2005, s 442.)

Spelteori säger vidare att en avsaknad av en jämvikt som ges av dominanta strategier leder till en utgång med en Nash-jämvikt (om det finns en sådan). Då det i detta spel finns två Nash-jämvikter kommer alltså detta att medföra en viss obestämlighet då det gäller spelets utgång. (Perman et al, 2003, s 303.)

Eventuellt kommer spelet att kunna resultera i ett problem kallat free-riding, vilket innebär att individerna A och B intar en så kallad free-rider position där man inväntar att den andra parten ensam ska påta sig hela kostnaden för halva projektet. Den part som undkommer betalning blir därmed en så kallad free-rider som utan kostnad uppnår en högre nytta än vad fallet vore ifall parterna delade på kostnaden för halva projektet. (Nicholson, 2005, s 368.)

Om båda parterna resonerar på detta sätt finns det en risk för att spelet kommer att resultera i Nash-jämvikten som leder till en nytta motsvarande 0 för både A och B.

Till detta kan man lägga problemet med transaktionskostnader, vilket medför att direkta överenskommelser också är mer kostsamma för de berörda parterna.

För det första beror detta på att parterna måste kommunicera med varandra, där möjligheten till en kommunikation kommer att medföra en kostnad.

För det andra är den psykologiska stressen vid ett förhandlingsarbete också att anses som en kostnad som påverkar den slutliga totala kostnaden.

För det tredje och sista påverkar också osäkerheten om den andre partens alternativkostnad möjligheterna till en effektiv överenskommelse mellan parterna. (Moulin, 1995, s 14-19.)

Nozicks berättigandeteori kommer därmed, med stor sannolikhet, att kunna leda till situationer som innebär en begränsning av frihet för individer att kunna uppnå olika mål som de värderar högt (Sen, 1999, s 66).

I och med detta kapitel slut är vi färdiga med presentationen av Rawls och Nozicks rättviseteorier i vår analysmodell. Nästa kapitel kommer att i den första delen ge en beskrivning av en kostnadsfördelning utifrån Rawls och Nozicks rättviseteorier. I den efterföljande delen behandlas sedan ett hypotetiskt exempel, med utgångspunkt från situationen i inledningen, där de olika kostnadsfördelningsförslagen leder till olika alternativ för hur en gemensam kostnad för ett vägprojekt fördelas.

3. Kostnadsfördelning utifrån olika rättviseteorier

I detta kapitel ska vi först använda kunskaperna om Rawls och Nozicks rättviseteorier för att utforma två olika kostnadsfördelningsförslag. Sedan konstrueras ett hypotetiskt exempel för att se hur en gemensam kostnad för ett vägprojekt kan komma att fördelas enligt dessa kostnadsfördelningsförslag.

3.1 Hur en kostnad kan fördelas

Vi kan nu ur John Rawls och Robert Nozicks olika rättviseteorier härleda olika förslag till sättet att fördela en kostnad för ett vägprojekt, samt ur dessa rättviseteorier även ge ett förslag till vad statens roll bör vara i ett förhandlingsarbete gällande denna fråga.

Vi börjar bakifrån och kan utifrån den kritik som riktades mot Nozicks syn på statens roll dra slutsatsen att statlig inblandning i överenskommelser kan förhindra att vissa problem uppstår. Problem kan till exempel innebära instabila överenskommelser och onödiga transaktionskostnader för parterna (Moulin, 1995, s 14-19). Rawls syn på statens roll kan därmed innebära en större möjlighet att uppnå stabila och mindre kostsamma överenskommelser, oavsett åsikten om hur kostnaden för ett vägprojekt ska fördelas.

1. Det första förslaget till hur kostnaden för ett vägprojekt kan fördelas utgår från Rawls differensprincip. Den säger att ekonomiska och sociala olikheter bara är acceptabla så länge som de ger kompensande fördelar till alla och då i synnerhet till de minst gynnade i samhället (Rawls, 1999, s 10-13). Fördelningen av en kostnad för ett vägprojekt skulle därmed utifrån Rawls differensprincip allra helst resultera i en nytta som är lika för alla parter.
2. Det andra förslaget till att fördela en gemensam kostnad utgår från Nozicks berättigandeteori för att bestämma hur mycket var och en skall bidra med till kostnaden för ett vägprojekt. Då det viktigaste i berättigandeteorin är friheten att själv

välja, är en fördelning av en kostnad för ett vägprojekt endast rättvis ifall den är en konsekvens av ett val under frihet (Perman et al, 2003, s 58).

Vi har nu gett ett förslag till vad statens roll bör vara i ett förhandlingsarbete angående att fördela en gemensam kostnad för ett vägprojekt, samt uttalat principer för olika kostnadsfördelningsförslag utifrån Rawls och Nozicks rättviseteorier. Nästa del av detta kapitel kommer att med hjälp av ett hypotetiskt exempel visa hur en kostnad för ett vägprojekt kan komma att fördelas mellan två parter utifrån de olika kostnadsfördelningsförslagen.

3.2 Ett hypotetiskt exempel

Vi tänker oss nu följande hypotetiska exempel, med koppling till den verkliga situation som beskrivs i inledningen, där en kommunledning tillsammans med två parter, en industri och ett transportföretag i samma kommun, ska försöka enas om hur kostnaden för ett vägprojekt ska fördelas. Följande kvasi-linjära nyttofunktioner för företagen samt all annan information för vägprojektet är kända:

$$U_I = \alpha f(X_I) + Y_I \quad \text{för industrin,}$$

samt

$$U_T = \beta f(X_T) + Y_T \quad \text{för transportföretaget.}$$

Vi antar att f är en strikt konkav funktion, där X anger de enheter väg som byggs. Konstanterna α och β är fixerade vikter som reflekterar nyttan för respektive företag av de enheter väg som byggs. Variabeln Y anger vad som eventuellt återstår av respektive företags betalningsförmåga efter det att kostnaden för vägprojektet fördelats. Följande budgetrestriktioner finns därmed för de båda företagen:

$$M_I = PX_I + Y_I$$

och

$$M_T = PX_T + Y_T.$$

Här anger PX kostnaden för vägprojektet för respektive företag, medan M anger respektive företags totala betalningsförmåga. Genom att lösa dessa för Y och substituera in i nyttofunktionerna får vi följande nyttofunktioner för respektive företag:

$$U_I = \alpha f(X_I) + M_I - PX_I,$$

samt

$$U_T = \beta f(X_T) + M_T - PX_T.$$

Slutligen antas att vägprojektet varken är att anse som rivaliserande eller exkluderbart, samt att det antingen byggs 0 enheter väg eller X^* enheter väg. Den totala kostnaden för vägprojektet är således PX^* .

Givet dessa förutsättningar ska vi nu se hur de olika kostnadsfördelningsförslagen utifrån Rawls och Nozicks rättviseteorier fördelar den gemensamma kostnaden för vägprojektet, vilket sker i de två avslutande delarna av detta kapitel.

3.2.1 Kostnadsfördelning utifrån Rawls

Industrins andel av kostnaden för vägprojektet betecknas som s , och följaktligen så betalar transportföretaget andelen $1 - s$. Då vägprojektet genomförs är således företagens respektive nyttofunktioner följande:

$$U_I = \alpha f(X^*) + M_I - sPX^*,$$

samt

$$U_T = \beta f(X^*) + M_T - (1 - s)PX^*.$$

Då det enligt kostnadsfördelningsförslaget utifrån Rawls rättviseteori krävs att nyttan för de båda företagen är lika, ska vi alltså ha att $U_I = U_T$. Detta ger att

$$\alpha f(X^*) + M_I - sPX^* = \beta f(X^*) + M_T - (1 - s)PX^*.$$

Från denna ekvation kan vi lösa ut den rättvisa nivån på fördelningen s :

$$\alpha f(X^*) - \beta f(X^*) + M_I - M_T + PX^* = 2sPX^* \quad \Leftrightarrow$$

$$s = \frac{1}{2} + \frac{(\alpha - \beta)f(X^*) + M_I - M_T}{2PX^*}.$$

Till att börja med ser vi att s kommer att vara lika med $\frac{1}{2}$ om både $\alpha - \beta$ och $M_I - M_T$ är lika med 0, vilket alltså betyder att identiskt lika nyttofunktioner och betalningsförmågor leder till att kostnaden för vägprojektet fördelas lika. Skulle dock nyttofunktionerna och/eller betalningsförmågorna mellan företagen skilja sig så att $(\alpha - \beta)f(X^*) + M_I - M_T$ är ett positivt eller negativt tal, så kommer s att i det första fallet vara större än $\frac{1}{2}$ och i det andra fallet mindre än $\frac{1}{2}$. Detta innebär alltså att industrin i det första fallet kommer att få stå för en större andel av kostnaden för vägprojektet, medan detsamma gäller för transportföretaget i det andra fallet. Detta resultat följer av att nyttan av vägprojektet alltid ska vara densamma för båda parter, vilket Rawls kostnadsfördelningsförslag kräver.

Följande numeriska exempel illustrerar hur en fördelning enligt Rawls

kostnadsfördelningsförslag kan se ut. Vi antar att $f(X) = \sqrt{X}$ och $X^* = 4$, samt att $\alpha = \frac{1}{3}$ och $\beta = \frac{2}{3}$. Kostnaden per enhet väg som byggs är 2, vilket ger att $PX^* = 8$. Vidare är $M_I = 7$ och $M_T = 5$. Den rättvisa nivån på fördelningen av kostnaden för vägprojektet är alltså

$$\frac{1}{2} + \frac{\left(\frac{1}{3} - \frac{2}{3}\right)\sqrt{4} + 7 - 5}{16} \approx 0,58.$$

Nyttan för de båda företagen är därmed

$$U_I = \frac{1}{3}\sqrt{4} + 7 - (0,58 \times 8) \approx 3,$$

samt

$$U_T = \frac{2}{3}\sqrt{4} + 5 - (0,42 \times 8) \approx 3.$$

Kostnadsfördelningsförslaget utifrån Rawls differensprincip leder därmed till en fördelning av kostnaden för vägprojektet som resulterar i en lika hög nytta för båda parter.

Kostnaden för industrin är således 4,64 och för transportföretaget 3,36.

Differensprincipen leder således till att kostnaden fördelas, i och med skillnaderna i nyttofunktionerna och de ekonomiska förutsättningarna, så att den minst gynnade får kompenserande fördelar (Rawls, 1999, s 10-13). Även om β är större än α i det numeriska exemplet gör skillnaden i den totala betalningsförmågan, där M_I är större än M_T , att transportföretaget i detta fall är den minst gynnade parten. Därför får industrin stå för den större andelen av kostnaden (58 %).

3.2.2 Kostnadsfördelning utifrån Nozick

På grund av de kvasi-linjära nyttofunktionerna är den marginella substitutionskvoten i detta fall konstant vid en given nivå på X (Nicholson, 2005, s 84). Den marginella substitutionskvoten är vidare detsamma som den marginella betalningsviljan, vilket innebär att betalningsviljorna för vägprojektet är

$$B_I = \alpha f(X^*)$$

för industrin, samt

$$B_T = \beta f(X^*)$$

för transportföretaget (Perman et al, 2003, s 131). Vi antar vidare att

$$B_I < PX^*$$

och

$$B_T < PX^*.$$

Det vill säga att inget företag har en tillräcklig betalningsvilja för att på egen hand kunna bekosta vägprojektet. Vi antar också att

$$B_I + B_T > PX^*.$$

Det vill säga att de båda företagen tillsammans har en betalningsvilja som överstiger kostnaden för vägprojektet. Detta innebär alltså att det finns ett intervall för betalningar till vägprojektet som är acceptabelt för båda företagen. För industrins del beskrivs detta intervall av

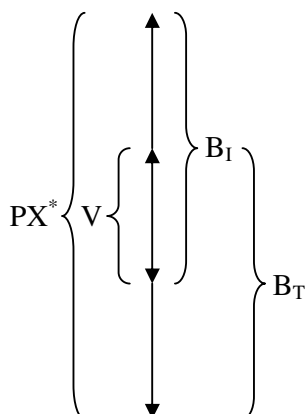
$$PX^* - B_T < BI < B_I.$$

På motsvarande sätt ligger möjliga och acceptabla betalningar till vägprojektet för transportföretaget i intervallet

$$PX^* - B_I < BT < B_T.$$

Figur 11 illustreras dessa båda intervall, B_I och B_T . PX^* anger den totala kostnaden för vägprojektet och V det intervall av möjliga uppdelningar av den totala kostnaden som är acceptabla för båda parter.

Figur 11

Källa: Egen konstruktion.

Hur den slutliga uppdelningen av den totala kostnaden för vägprojektet kommer att se ut bestäms sedan efter förhandling mellan industrin och transportföretaget. Där kommer respektive parts förhandlingsstyrka, så som tidigare beskrevs, att vara avgörande för var i intervallet V i figur 11 en uppgörelse kommer att hamna.

4. Slutsats

Syftet med uppsatsen bestod av två delar. Syftet med den första delen var att presentera och kritisera John Rawls och Robert Nozicks rättviseteorier i en allmänt formulerad nationalekonomisk analysmodell. Syftet med den andra delen var att rent teoretiskt, med utgångspunkt ifrån situationen beskriven i inledningen, ge förslag till hur de två rättviseteorierna fördelar en gemensam kostnad för ett vägprojekt.

Slutsatsen för den första delen är att utilitarismen och Rawls rättviseteori under vissa speciella förutsättningar kan tyckas ligga mycket nära varandra. Detta är i skillnad från Nozicks rättviseteori som istället grundar sig på friheten att själv välja. Nozick är därmed fullständigt emot rättviseteorier som bygger på vissa önskvärda mål eller konsekvenser, så som utilitarismen och Rawls rättviseteori.

Då det gäller huruvida Rawls och Nozicks rättviseteorier ger upphov till en Pareoeffektiv fördelning, är Rawls differensprincip överordnad kravet på Pareoeffektivitet vid en fördelning av en resurs. Att uppnå Pareoeffektivitet är därmed enligt Rawls bara önskvärt så länge det inte strider mot de två rättvisepinciperna, vilket alltså kan medföra att även inte Pareoeffektiva fördelningar av en resurs är önskvärda för ett samhälle. Nozicks rättviseteori kommer istället alltid att leda till att Pareoeffektiva fördelningar av resurser uppstår. Detta kommer att ske genom rättmättiga förvärv och överföringar, alltså i form av handel. Hur den slutliga fördelningen kommer att se ut beror sedan på respektive parts förhandlingsstyrka, där den part som är initialt förfördelad också slutligen sannolikt kommer att vara förfördelad. De båda rättviseteorierorna ger vidare mycket olika direktiv för statens roll i ett samhälle. Rawls förespråkar här en omfattande statlig kontroll för att uppnå en rättvis fördelning utifrån sin rättviseteori, medan Nozick förespråkar en stat som endast skyddar mot att rättigheter kränks. Då det till sist gäller kritiken mot de båda rättviseteorierorna, är den huvudsakliga kritiken mot Rawls rättviseteori att denna genom sina antaganden nästan tar bort alla förutsättningar för att en människa ska kunna göra rationella val. Kritiken mot Nozicks rättviseteori är istället att denna kan leda till situationer som innebär en begränsning av friheten för individer att kunna uppnå olika mål som de värderar högt.

Slutsatsen för den andra delen är att kostnadsfördelningsförslaget utifrån Rawls differensprincip leder till en fördelning av kostnaden för det hypotetiska vägprojektet som resulterar i en lika nytta för både industrin och transportföretaget. Differensprincipen leder således till att kostnaden fördelas, i och med skillnaderna i nyttofunktionerna och de ekonomiska förutsättningarna, så att den minst gynnade får kompensande fördelar. Kostnadsfördelningsförslaget utifrån Nozicks rättviseteori utgår istället från friheten att själv välja. Fördelning av kostnaden för vägprojektet är därmed endast rättvist ifall den är en konsekvens av ett val under frihet. Hur den slutliga uppdelningen av den totala kostnaden för vägprojektet kommer att se ut bestäms sedan efter förhandling mellan industrin och transportföretaget, där respektive parts förhandlingsstyrka kommer att vara avgörande för utgången.

Litteraturförteckning

Johansson, P.-O., *An introduction to modern welfare economics*,
1991, Cambridge: Cambridge University Press.

Little, I. M. D., *Ethics, economics and politics: principles of public policy*,
2002, Oxford: Oxford University Press.

Moulin, H., *Cooperative microeconomics: a game-theoretic introduction*,
1995, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Nicholson, W., *Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions*,
2005, Nionde uppl., United States: Thomson South-Western.

Nozick, R., *Anarki, stat och utopi*, 2001, Stockholm: Timbro,
(Orginaltitel: *Anarchy, state and utopia*.)

Perman, R., Yue, M., McGilvray, J. och Common, M., *Natural Resource and
Enviromental Economics*, 2003, Tredje uppl.,
Gosport: Pearson Education Limited.

Rawls, J., *A theory of justice*, 1999, Rev. uppl., Oxford: Oxford University Press.

Sen, A., *Development as freedom*, 1999, Oxford: Oxford University Press.

SOU 2006:33, *Andra vägar att finansiera nya vägar*, Stockholm: Edita Sverige AB.

Pris: 100:- (exkl moms)

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala 2007.

Distribution:

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 Uppsala
Tel 018-67 2165

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Economics
P.O. Box 7013
SE-750 07 Uppsala, Sweden
Fax + 46 18 673502